

BİR KİTAP HASTAHANESİNE DAİR

“Istituto di Patologia del Libro”

Hadi H. TAMER

İstanbul Müzeler Lâboratuvarı
Yüksek Kimya Mühendisi

Birkaç ay evvel Napoli’de sayın Prof. Selim Augusti’nin lâboratuvarında, sanat eserlerinin restorasyonu ve muhafazası mevzuunda tetkikler yaparken, değerli bilgin, kâğıt ve kitap korunması sahasında büyük bir şöhret olan Prof. Alfonso Gallo’nun enstitüsünü ziyaret etmemci hararetle tavsiye etti.

Sırf bu uğurda yaptığım üçüncü Roma seyahatinin sonunda, dünyada eşsiz bir teşekkül olan bu müesseseyi tanımamanın kitap severler için cidden bir kayıp olduğuna ben de kani oldum. İşte bu sebeptendir ki feragatli ve fedakâr maarif mensubini ve bilhassa Türk kütüphanecileri arasında bu imkânı bulamamış olanlara gördüklerimizi naçiz kalemimin iktidarı nisbetinde nakletmeyi bir vazife bildim. Sayın Adnan Ötüken’in teşvikiyle hazırlanan aşağıdaki satırlarda okuyucularım sadece objektif bir müşahede bulacaklardır.

Roma’nın merkezinde büyük bir bahçe içinde üç bina işgal etmekte olan “Istituto di Patologia del Libro” (yani kitap hastalıkları enstitüsü) müdürü sayın Prof. Alfonso Gallo bana gayelerini şöyle hulâsa etti :

“Enstitüde tek mevzu kitaptır, fakat biz kitabı madde olarak tetkik ederiz ve bazı kimselerin zannettiği gibi sadece eski el yazmaları parşömenlerle değil, bütün kâğıt, mürekkep ve cilt şekillerinin zaman ve buldukları mahal dolayısıyla uğradıkları değişikliklerle meşgul oluruz. Binaenaleyh bu mesai sadece (Müze-Kütüphanelerin) kurtarılmasını değil aynı zamanda yeni eserlerin korunmasını da sağlar. Zira eski veya uzak diyarlar eserlerinin uğradıkları âkibet, yeni ve kendi memleketimize aid kitapların istikbalini tehdit eden tehlikelerin muhtemel tesirlerine esas itibarile müşabihdir. Umumiyetle bazı kimyevî hâdiselerden veya biyolojik sebeplerden doğan

ve vasata, iklim şartlarına göre inkişaf eden bu tahrip unsurları ancak, birçok vakaların mukayeseli bir tarzda ve ihtimamla tetkiki sonunda aydınlanabilir ve binnetice müessir değişik korunma imkânları ancak bu sayede formüllendirilebilir. Bunun içindir ki faaliyeti-miz aktüalitesini asla kaybetmez, daima yeni problemlerin modern imkânlarla halline çalışırız.

Şimdiye kadar, bir çok memleketlerde olduğu gibi, İtalya'da da bir taraftan, hakikaten mahir kitap tamircileri, diğer taraftan da kitap hastalıklarıyla meşgul olan biyoloji ve kimya bilginleri yok değildi. Fakat bütün bu çalışmalarda, ilim adamı, mesaisini mahdut tecrübe lâboratuvarından ve teori sahasından ileri götüremiyor, işçi ise bu buluşlardan ya hiç haberdar olmadığı için, veya meseleleri kâfi derecede anlıyamadığından ampirik, babadan kalma usul-lerden ayrılmıyordu.

Biz 1937 ağustosundan beri yaptığımız çalışmalarla kitabı bütün unsurlarıyla tetkik edebilecek elemanları, enstrümanları, lâboratuvarları bir bünyede topladık ve dâvaları bütün ilgililerin yakın alâkasiyle halletmek imkânını aradık.

Onbeş yılda küçük bir lâboratuvar halinden bugünkü müte-rakki duruma erişen enstitünün teşkilâtı, gayelerine ugun şekilde tertiplenmiştir. Gerek elde ettiğimiz neticeler, gerekse yerli, yabancı bilginlerin ibzal ettikleri ilgi ve iltifat, tuttuğumuz yolun doğruluğunu ispat eden en kuvvetli delillerdir. Bütün bunlar bize gurur vermemekle beraber yaptığımız işin ehemmiyet ve mesuliyetini bir kere daha yakından hissetme imkânını bahşediyor."

Bu konuşmayı müteakip meslekdaşım Kimya Bölümü Şefi Prof. Dr. Luigi Lango bana, günlerce bütün seksiyonları teker teker ve mufassalan izah ederek, yerinde tatbikiyle göstererek gerekli malûmatı verdi. Ben de size bültende bana tahsis edilen yerin müsaa-desi nisbetinde intibalarımı hulâsa edeceğim :

Bu müessesede **BİBLİYOLJİ, BİYOLJİ, KİMYA, FİZİK** ve **TEKNOLOJİ** olmak üzere beş ana kısım vardır. Elli salonu kaplıyan bütün modern malzeme, makineler, cihazlar ve lâboratuvarlar adı geçen bölümlerin müstakilen ve fakat yekdiğerine muvazi ve icabında birbirini itmam ederek çalışmasını sağlar.

BİBLİYOLJİ kısmı dört kola ayrılmaktadır : a- Müze, b- Kü-tüphane, c- Fototek, d- Restorasyon lâboratuvarı.

Müze: mütaaddit vitrinler ihtiva eden altı salondan müteşekkildir, burada eski fresklerden ilham alınarak yapılmış yazı takımları, hattat, hakkâk kalemleri, muhtelif devirlere ve memlekete ait matbaa, kâğıt imal makineleri örnekleri, en eski kâğıtlar ve bunların imalinde kullanılmış iptidai maddeler, bütün tarih boyunca harpler esnasında, yangınlarda, su basmalarında yarı harap olmuş şekilde kurtarılan kitaplar, meselâ *Herculanum*'dan getirilen karbonlaşmış bir rule, hava bombardımanlarından arta kalmış bir tomar, senelerce su içinde kaldıktan sonra çıkarılan bir denizaltı gemisinin seyir defteri, muhtelif haşerenin tahribatına uğramış eserler, bakterilerin, küflerin, mantarların harap ettikleri risaleler, minyatürlerin renklendirilmesinde kullanılan müstahzarlar, eski mürekkeplerin iptidai malzemeleri, metodik ve kronolojik bir şekilde teşhir edilmektedir. Duvarlarda ise Timgad, Bergama, Atina, Roma, Tivolo gibi meşhur kütüphanelerin bakiyelerinin fotoğrafları, plânları ve rekonstitüsyon resimleri görülmektedir.

Son harp esnasında tahrip edilmiş kütüphanelerden kurtarılabilen yanık, kireçleşmiş, birbirine kaynamış kitap bakiyeleri de müzede ayrı bir köşe işgal etmektedir.

Kütüphane bölümünde ise bu mevzua dair hemen bütün dillerde intişar etmiş kitap, mecmua ve risalelerin zengin bir koleksiyonundan başka, onüçüncü asırdan bugüne kadar İtalya'da imal edilen kâğıt cinslerini gösterir, arşivlerden toplanmış on binden fazla örnek, kâğıt imalcilerinin isimlerini havi ikibin beşyüz muhtelif filigran, cilt için hazırlanmış, boyanmış tezyin edilmiş yediyüz çeşit kâğıt, beşyüz elyazmasından alınmış parşömen nümunesi, yirmisekizbin harf, tezyinat marka vesaire örneği, çok eski İtalyan ve ecnebi matbualarından, Romalılar devrinden bugüne kadar yapılan ciltlerden yüzlerce misal mevcuttur.

Son zamanlarda Enstitüye hibe edilmiş olan onarbin ciltlik Fortini ve Pelo Pardi koleksiyonları da zaten zengin olan bu kütüphaneyi bir kat daha kıymetlendirmiştir.

Fototek çalışmaları ise dört ayrı şekildedir :

1- Onbirinci asırdan evvele ait olup İtalyan kütüphanelerinde mevcut bulunan bütün yazma eserlerin resimleri - her birinin hususiyeti gözönünde tutularak aldırılmaktadır. Bu iş yapı-

lirken yalnız metni fotoğrafiye etmekle iktifa edilmemekte, ayrıca ciltler ve bütün karakteristik kısımların resmi de çekirilip asla tamamen uygun, bütün hususiyetleri belirten klişeler elde edilmektedir.

2- Lâboratuvarlarda hazırlanan mikroskopik preparatların, nesiclerin, haşeratin fotoğraflerinin alınmasıdır.

3- Bütün dünyadaki maruf kütüphanelerin ve bilhassa bu binaların kütüphanecilik bakımından enteresan olan kısımlarının, mobilyaların, tenvirat alet ve sistemlerinin, havalandırma, teshin arzanî ve tulânî nakil tesisatının resimlerinin aldırılmasıdır :

4- Arşiv vesikaları, modern muhaberat, mikrofilm, restorasyon safahatını gösteren fotoğraflar gibi muhtelif işler yapılmaktadır.

Bütün bu dört tarzda resimlerin hepsinin pozitif ve negatifleri sistematik şekilde tasnif edilmektedir. Öyle ki bugünkü klişe mevcudu altı bine varmıştır.

Restorasyon lâboratuvarı : Bu lâboratuvara tahsis edilmiş olan üç sâlonunda papirüs, parşömen kâğıt, deri ve tezyinat üzerinde çalışılır. Bütün bu saydıklarımız ihtimam isteyen güç işlerdir, evvelâ eski kitap ustalıklı sökülür, yapraklar lâboratuvarların nezaret ve direktifi altında büyük bir itina ile temizlenir, tamir edilir, düzeltilir. Bazı defa ya rutubetin mürekkep ve tutkal üzerine tesirinden veyahut, meselâ parşömenin jelâtinleşmesinden veya biyolojik tesirlerden, kitapların sahifeleri yekdiğerine sıkıca yapışmış olur, bu takdirde hususi metodlarla, yazıya minyatüre veya tezyinata zarar vermeden bunlar yekdiğerinden ayrılır. Yine mühim bir ameliye de lekelenmiş yahud sararmış kâğıtların yıkanması meselesidir. Bu hususta Kimya bölümü tarafından sureti mahsusada hazırlanan terkipler kullanılmakta ve yıkanmış kısımların kurutulması için otomatik ayarlı cihazlardan istifade edilmektedir. Delinmiş sahifeler ise aynı bünyede, aynı kalınlıkta ve mukavemette aynı imbisat ve elâstikiyet emsallerine malik maddelerle tamir edilir. Eğer nadir eserlerden birinde eksiklikler olursa bu parçalar ya depoda mevcut aynı cins kâğıtla yahud da Enstitünün kendi imalâthanesinde hususi surette yaptırılacak eşit bir kâğıtla tamamlanır. Aşındırıcı mürekkeplerin zamanla tahrip ettiği kıymetli, nahif kâğıtlar ise ayrı bir metodla takviye edilir.

Netice itibariyle bütün bu ameliyeler sonunda fersude kâğıtlara eski salâbet ve rengini vermek mümkün olmaktadır. Bunları müeakıp sahifeler düzgünleştirilir ve kitap yeniden teşkil edilir, cild ise ya orijinali tamir yahut da malzeme ve işçilik bakımından aynen eskiyi taklit suretiyle yeniden meydana getirilir.

BIYOLOJİ bölümü de üç kısma ayrılmaktadır : a- Mikrobiyoloji (Mysetoloji ve Bakteriyoloji) b- Antomoloji c- Tecrübe ve tatbikat bahçesi.

Mikrobiyoloji lâboratuvarında, Enstitüye gelen bütün kitaplar sıkı bir tetkike tâbi tutulur, icap eden kültürler en ileri metodlarla hazırlanır ve bu suretle kitapları tahrip eden küfler ve bakterileri tanımak, tasnif etmek mümkün olur. Bu lâboratuvar, sadece preparasyonların hazırlanması ve sterilizasyonu ile değil aynı zamanda, yukarıda işaret edildiği veçhile etüt ve müşahedelerle de meşgul olduğundan bu işlere uygun şekilde teşhiz edilmiştir.

Antomoloji lâboratuvarında ise tıpkı mikrobiyolojide olduğu gibi hususi bir araştırma ve tetkik bahis konusudur. Burada takriben ikibin haşere ihtiva eden bir koleksiyondan başka, harap olmuş kitaplar içinde elde edilen haşerattan ayrıca iyi tasnifli bir koleksiyon vücuda getirilmiştir.

Tecrübe bahçesinden kültür yapmak ve kâğıt sellülozu bakımından zengin nebatatın yetiştirilmesinde faydalanılır. Bu nebatattan elde edilen sellüloz ve nesîçler tetkik edilir, bir kısmıyla de imâlâthanede eski kâğıtların benzerleri imâl edilir.

KİMYA BÖLÜMÜ : Âdetta diğer kısımların idarecisi gibidir. Beyazlatma ve yıkama ameliyelerinde restorasyon lâboratuvarına, mantarların, küflerin kültürleri için biyoloji bölümüne, kağıdın rengi ve terkiibinin ihzarı için teknoloji koluna direktifler verdiği gibi muhtelif devirlerin kâğıt ve derilerini tahlil, mürekkeplerin uğradıkları tahavvülâtı ve tevlit ettikleri tesirleri tetkik eder.

Bu bölümün emrinde iyi teşhiz edilmiş bir lâboratuvardan başka bir de tecrit ve dezenfeksiyon hücresi vardır. Muhtelif aletler, müş'irler ihtiva eden bu hocrede büyük mikyasta temizleme ve böcek öldürme ameliyeleri yapılır.

FİZİK kolunda da tahliller ve müşahedeler için elzem bütün alât ve edevat mevcuttur. Sodium lâmbası, polarimetre, müteaddit mikroskoplar, grafometre ve saireden ayrı olarak bulunan bir röntgen aleti sayesinde böceklerin kâğıt ve ciltlerdeki, gözle görülmez, tahribatı, adi ışıktaki belli olmiyan yazılar, işaretler, minyatür ve gravürlerdeki retuşlar ve değişiklikler meydana çıkarılır. Bir enfraruj aleti bilhassa leke altında kalmış kısımların okunmasında, iki muhtelif tipte ultra-viyole cihazı ise silinmiş yazıların okunmasında, fotoğraflarının alınmasında, iki yazının birbirinin aynı olup olmadığının veya mevcut yazı altında evvelce başka bir yazı bulunup bulunmadığının tesbitinde, gözle görünmiyen mantarların keşfinde, minyatürlerde istimal edilmiş maddelerin tahlilinde kullanılır.

TEKNOLOJİ kısmında ise : Dynanometre (uzama ve çekmeye mukavemet emsallerini ölçme aleti), Micrometre (kağıdın restorasyondan evvel ve sonra kalınlığını tesbit eden cihaz), kağıdın metre kare ağırlığını gösteren müş'irler, spesimetreler, fotoğrafları jelâtinleyen teşhizat, elektrik fırınları, etüvler, binoküler mikroskoplar vardır. Burada kağıt hamurunun hazırlanmasıyla meşgul olduğu gibi, kâğıdın imaliyle buraya bağlı olan hollanderler, madenî presler vesaire gibi modern tesislerle bir tarzda çalışan kalkografi atölyesi de buraya merbuttur.

Sözlerimi bitirirken, bu mevzu ile ilgilenenlerin Enstitü tarafından her üç ayda bir yayımlanan bülteni ve Prof. Alfonso Gallo'nun son neşrettiği iki eseri tetkik etmelerini tavsiye ederim.

"Istituto di Patologia del Libro" da şahsıma ve memleketime gösterilen yakın alâkanın minnetdarıyım. Şu satırların tanışmayı temin ettiği müesseselerimiz arasında bana teklif edildiği veçhile karşılıklı sergiler ve neşriyatla sıkı bir işbirliği teşessüs ederse bu hayırlı işte ilk teşebbüsü yapmış olmaktan dolayı cidden bahtiyar olacağım.